

ARTYKUŁY

*Barbara Liberska**

BRAZYLIJSKI MODEL ROZWOJU NA ROZDROŻU¹

WPROWADZENIE

W pierwszej dekadzie XXI wieku Brazylia przeżywała okres szybkiego wzrostu gospodarczego i głębokiej transformacji społecznej. W roku 2004 została zaliczona do gospodarek wschodzących o największych perspektywach rozwojowych w najbliższych dekadach grupy BRIC. W 2011 r. stała się szóstą gospodarką świata, prześcigając Wielką Brytanię. Sukcesy realizowanego po 2003 r. modelu rozwoju powodowały, że mówiono o niej, jako wschodzącej potędze światowej.

Dzięki reformom realizowanym w ubiegłych latach gospodarka brazylijska stosunkowo dobrze sobie radziła w pierwszych latach globalnego kryzysu finansowego, ale w ostatnim okresie nastąpiło znaczne osłabienie wzrostu. W historii Brazylii okresy dynamicznego wzrostu i osłabienia lub wręcz załamania gospodarczego często się przeplatały.

W czasie ośmioletniej prezydentury Luiza Inácio Lula da Silva (2003–2011) realizowano szczególnie model rozwoju kraju, który łączył reformy rynkowe i przyjazny klimat dla biznesu oraz otwarcie gospodarki na globalizację z aktywną politykę państwa w dążeniu do zmniejszenia biedy i wielkich nierówności społecznych. Model ten zyskał zaufanie i Brazylia stała się atrakcyjnym miejscem dla inwestorów zagranicznych. Koniunktura na brazylijskie surowce rolne i mineralne, a zwłaszcza rosnący popyt Chin przyczyniły się do wysokich dochodów z eksportu, nadwyżki w bilansie płatniczym i wzrostu rezerw walutowych. Podstawowymi celami przyjętego modelu rozwoju były: po pierwsze, zapewnienie

* Instytut Nauk Ekonomicznych PAN.

¹ Artykuł poświęcony pamięci Profesora Tadeusza Kowalika, który inspirował badania nad modelami rozwoju.

równowagi makroekonomicznej i kontroli inflacji, po drugie, wspieranie wzrostu gospodarczego, przyciąganie inwestycji zagranicznych i dynamizowanie eksportu i po trzecie, aktywna polityka państwa w walce z biedą i wykluczeniem społecznym.

Brazylia przez dekady była krajem galopującej inflacji, wysokiej nierównowagi płatniczej i problemów z zadłużeniem zagranicznym. Była też krajem z milionami ludzi żyjącymi w skrajnej biedzie i o największych na świecie nierównościach społecznych.

Brazylijski model rozwoju w ostatniej dekadzie był przez niektórych określany jako trzecia droga, starał się bowiem poszukiwać większej równowagi między rynkiem a państwem. Zakładał, że nie ma sprzeczności między otwarciem na globalizację a wzrostem wydatków na programy społeczne, natomiast korzyści z globalizacji i wysokiego wzrostu gospodarczego powinny być dzielone bardziej sprawiedliwie. Po raz pierwszy w historii kraju uznano, że konieczna jest aktywna polityka państwa w sferze walki z biedą i zmniejszeniem wielkich nierówności społecznych. Po odkryciu w 2007 r. bogatych złóż ropy naftowej 180 km od wybrzeży Rio de Janeiro (największe odkrycie w ostatnich latach na Półkuli Zachodniej) kraj z importera ropy stał się jej ważnym eksporterem, a prezydent Lula skomentował: „Te złoża to paszport do przyszłości. To bogactwo dobrze wykorzystane może zmienić Brazylię w mocarstwo”. Uważał, że większość powinna pozostać w rękach państwa, tak aby to bogactwo służyło do wszechstronnego rozwoju kraju. Powołany został w tym celu Specjalny Fundusz Społeczny, który ma zapewnić środki na dalszą walkę z biedą oraz na rozwój edukacji, nauki, postęp technologiczny, rozwój infrastruktury.

Sukcesom gospodarczym Brazylii towarzyszyło wzmocnienie pozycji na arenie międzynarodowej. Przedstawiciele kraju podejmowali wiele inicjatyw, występując w imieniu krajów rozwijających się, między innymi w multilateralnych negocjacjach handlowych WTO. Brazylia odgrywa ważną rolę w grupie G20, która koordynuje działania w walce z globalnym kryzysem oraz przewodzi reformom w celu zbudowania nowej globalnej architektury gospodarczej. Wzrost pozycji międzynarodowej Brazylii zapewne przyczynił się do tego, że przyznano jej w 2007 r. organizację mistrzostw świata w piłce nożnej w 2014 r., a także organizację olimpiady w 2016 roku.

W roku 2011 prezydentem została Dilma Rousseff, która kontynuowała politykę swojego poprzednika. Stwierdziła, że „Nie pogodzimy się z podziałem na Brazylię bogatą z przyszłością oraz biedną bez nadziei. Wykorzenienie nędzy to pierwsze zobowiązanie mojego rządu”. Zapowiedziała, że priorytetem rządu jest w ciągu pięciu lat całkowite wyeliminowanie skrajnej biedy, w której nadal żyło około 10% społeczeństwa. W tym celu zostały wzmocnione programy społeczne skierowane do tej grupy. Okres rządów prezydent Rousseff przypadł na znacznie trudniejszą sytuację gospodarczą na świecie. Brazylia zaczęła odczuwać po 2011 r. skutki globalnego kryzysu i nastąpiło osłabienie tempa wzrostu gospodarczego. Tymczasem zbliżająca się organizacja dwóch wielkich międzynarodowych imprez sportowych wymagała ogromnych inwestycji związanych z budową stadionów,

różnych obiektów sportowych i rozbudową niezbędnej infrastruktury drogowej². Tylko częściowo powiodły się starania o pozyskanie środków z prywatnych źródeł, w związku z tym konieczne było zaangażowanie funduszy publicznych, co spowodowało wzrost zadłużenia.

Stale rosnące wielomiliardowe koszty organizacji międzynarodowych imprez napotkały sprzeciw dużej grupy społeczeństwa, która uznała, że należało te fundusze przeznaczyć na rozwój edukacji, opieki zdrowotnej i inne programy rozwojowe³. Demonstracje były między innymi wyrazem aspiracji młodych ludzi i nowej klasy średniej, która powstała dzięki programom społecznym realizowanym w ostatnich dekadach i oczekiwała dalszego dynamicznego rozwoju kraju.

W październiku 2014 r. odbyły się wybory prezydenckie, które ponownie wygrała Dilma Rousseff. W trudnej sytuacji gospodarczej kraju będzie musiała zmierzyć się z wielkimi wyzwaniem w celu zapewnienia dalszego wysokiego wzrostu gospodarczego.

Dotychczasowy model rozwoju znalazł się na rozdrożu. Jeszcze w 2010 r. wzrost gospodarczy przekroczył 7,5%, natomiast w następnych latach spadł do 1%, rosła inflacja i deficyt finansów publicznych. Wielu zadaje sobie pytanie, czy to osłabienie wzrostu jest czasowe, czy może okazać się trwalsze oraz jakie zmiany w dotychczasowym modelu są konieczne, aby powrócić na ścieżkę wysokiego wzrostu.

Obecną sytuację, w jakiej znajduje się Brazylia, niektórzy ekonomiści określają jako „pułapkę średniego dochodu” (*middle income trap*). Badania empiryczne prowadzone przez Bank Światowy na przykładzie wielu krajów rozwijających się wykazały, że po osiągnięciu pewnego pułapu średniego dochodu na jednego mieszkańca tylko niektórym krajom udało się kontynuować wzrost i tym samym doganiać kraje wysoko rozwinięte. W świetle tych badań warto zadać pytania:

- Czy Brazylii grozi, że po obiecującym okresie wysokiego wzrostu w poprzedniej dekadzie, nastąpi spadek i kraj wpadnie w „pułapkę średniego dochodu”?
- Czy dotychczasowe doświadczenia brazylijskiego modelu rozwoju pozwolą jednak uniknąć pułapki średniego dochodu?
- Jakie reformy strukturalne są potrzebne, aby utrzymać wysoki wzrost gospodarczy w najbliższych dekadach?

Na nowym etapie rozwoju – w zmienionych warunkach zewnętrznych i wewnętrznych – przed krajem stoją poważne wyzwania, jak: utrzymanie stabilizacji makroekonomicznej, poprawa produktywności, konieczność zmiany struktury gospodarki, wzrost innowacyjności i poprawa konkurencyjności nowoczesnych gałęzi przemysłu i usług. Przeprowadzenie reform strukturalnych może

² Budowa i przebudowa 12 stadionów wymagała również przeniesienia około 250 tys. ludzi do nowych domów. Koszty inwestycji związanych z organizacją, według szacunków, przekroczyły 11 mld dol.

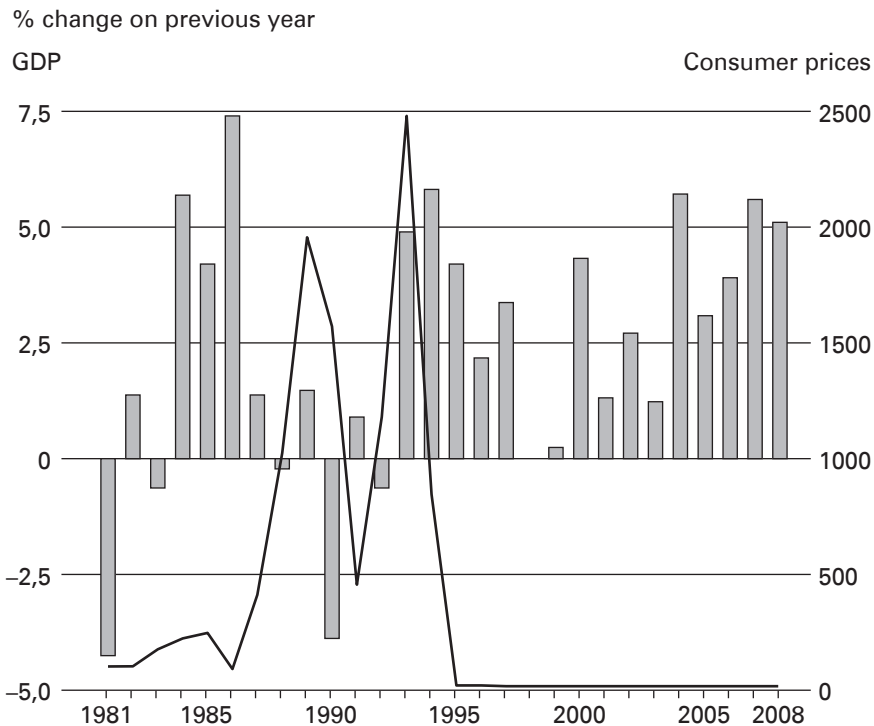
³ Tylko w 2013 r. było 696 protestów w różnych miastach.

zapewnić dalszy wzrost gospodarczy i pozwoli na przejście do grupy krajów o wysokich dochodach.

1. STRATEGIA ROZWOJU PO 2003 ROKU

Wybrany w 2002 r. prezydent Luiz Inácio Lula da Silva odziedziczył po swoim poprzedniku prezydencie Fernando Cardoso kraj o stabilnych fundamentach makroekonomicznych⁴ (Baer, 2008). W latach 1960–2000 Brazylia miała najwyższą stopę inflacji w świecie, w niektórych latach powyżej 2000% (rys. 1). Zdecydowaną walkę z inflacją podjął w 1994 r. ówczesny minister finansów (potem prezydent kraju) Fernando Henrique Cardoso wprowadzając „Plano Real”, gdy inflacja wynosiła ponad 2000% rocznie. Program oszczędnościowy i nowa waluta oraz stały kurs walutowy pozwoliły na to, że już w 1996 r. inflacja spadła do około 16%.

Rysunek 1. Wzrost PKB i inflacji w Brazylii w latach 1981–2008

Źródło: „The Economist” 2009, July 18, s. 89.

⁴ Cardoso starał się wprowadzać, poza polityką antyinflacyjną, reformy rynkowe (liberalizacja, prywatyzacja). W roku 1998 wystąpił kryzys walutowy, który wymagał przeprowadzenia ortodoksyjnych programów dostosowawczych. W efekcie w latach 1995–2000 Brazylia osiągała stosunkowo niewielki wzrost gospodarczy 2,6%, a na jednego mieszkańca 0,7%.

Tabela 1. Dynamika wzrostu gospodarczego Brazylii w latach 1994–2012

Rok	PKB (w %)	PKB per capita (w %)	Inflacja
1994	5,3	3,7	2075,9
1995	4,4	2,8	66,0
1996	2,1	0,6	15,8
1997	3,4	1,8	6,9
1998	0,0	-1,5	3,2
1999	0,3	-1,2	4,9
2000	4,3	2,8	7,0
2001	1,3	-0,1	6,8
2002	2,7	1,3	8,5
2003	1,1	-0,2	14,7
2004	5,7	4,4	6,6
2005	3,2	2,0	6,9
2006	4,0	2,9	4,2
2007	6,1	5,1	3,6
2008	5,2	4,2	5,7
2009	-0,3	-1,2	4,9
2010	7,5	6,6	5,0
2011	2,7	1,8	6,6
2012	0,9	0,2	5,4

Źródło: opracowano na podstawie danych World Bank.

Rząd prezydenta Lula da Silva kontynuował politykę zapewnienia stabilizacji makroekonomicznej i kontrolę inflacji, równocześnie wspierał otwarcie gospodarki na integrację z gospodarką światową przez liberalizację handlu i rachunku kapitałowego oraz liberalizację krajowego rynku. Priorytetem drugiej kadencji Luli było przyspieszenie wzrostu gospodarczego tak, aby w latach 2007–2010 osiągnąć średnie tempo wzrostu 5%. Zwiększone zostały środki na inwestycje – około 260 mld dol. – głównie na projekty związane z rozwojem infrastruktury oraz wydobywaniem surowców. Zakładano, że korzyści z przyspieszenia wzrostu gospodarczego będą dzielone bardziej sprawiedliwie.

Realizowano liczne programy społeczne, których celem było dążenie do znacznego zmniejszenia biedy i stworzenia szansy zdobycia wykształcenia

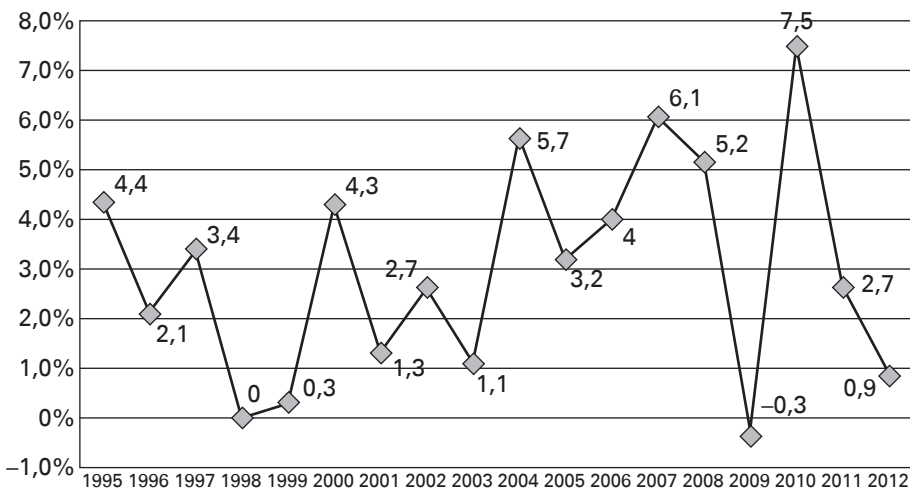
i poprawy poziomu życia najbiedniejszych. W latach 2007–2008 wzrost PKB przekraczał 5,5%, a stopa inflacji około 4%.

W dobie globalnego kryzysu lat 2007–2009 gospodarka brazylijska stosunkowo dobrze sobie radziła. Większą odporność na szoki zewnętrzne zapewniły wcześniejsze reformy, stabilizacja makroekonomiczna, zdrowy system bankowy i niskie zadłużenie, a przetrwanie trudnych czasów ułatwiały wysokie rezerwy walutowe. Wprowadzono program stymulacji gospodarki w wysokości 1,5% PKB, w tym obniżenie podatków lub przesunięcie w płaceniu podatków przez firmy, wzrost akcji kredytowej dla sektora eksportowego, dodatkowe środki na inwestycje w rozwój infrastruktury oraz program budowy mieszkań, a także zwiększenie świadczeń na programy społeczne i dla bezrobotnych. Program przyczynił się do uzyskania w 2010 r. wysokiego wzrostu gospodarczego 7,5%. Dynamika wzrostu PKB w Brazylii w latach 2005–2010 była wyższa niż w grupie krajów OECD.

W roku 2008 przyjęto politykę okresowego opodatkowania krótkoterminowych kapitałów, aby ograniczyć gwałtowne zmiany ich przepływów. W czasach globalnego kryzysu rząd Luli nie zapominał o programach społecznych; w lutym 2009 r. przeznaczono dodatkowo 62 mln USD na program wspierania rozwoju sektora prywatnego i tworzenia miejsc pracy. Utrzymując stabilizację makroekonomiczną, prorynkową orientację i przyjazną biznesowi politykę, kraj przeżywał najdłuższy okres niskiej inflacji i stosunkowo wysokiego wzrostu gospodarczego. W czasie kryzysu nie tylko nie musiano sięgać po środki z Międzynarodowego Funduszu Walutowego, ale Brazylia wsparła go 20 mld USD na pomoc dla krajów najbardziej pogrążonych w kryzysie.

W ostatniej dekadzie brazylijski model rozwoju realizowany był w warunkach stabilizacji politycznej i pozyskania poparcia większości społeczeństwa dla pro-

Rysunek 2. Dynamika wzrostu PKB w latach 1995–2012

Źródło: opracowano na podstawie danych World Bank.

gramu reform, przyjmując zasady wolnego rynku w gospodarce przy aktywnej roli państwa w polityce społecznej. Realizacji celów rozwojowych sprzyjały do czasu globalnego kryzysu korzystne warunki zewnętrzne, jak: boom surowcowy, poprawa term of trade, wzrost eksportu, napływ inwestycji zagranicznych, ekspansja brazylijskich firm na rynkach światowych.

2. KORZYŚCI Z GLOBALIZACJI

Polityka otwarcia gospodarki i włączenie się w procesy globalizacji przyczyniły się do dynamicznego wzrostu eksportu i napływu inwestycji zagranicznych. W roku 2000 wartość eksportu wynosiła 55 mld USD, już w 2005 r. podwoiła się, natomiast w 2011 r. przekroczyła 256 ml dol., czyli była prawie pięciokrotnie wyższa niż w 2000 roku. Wysokie ceny i duży popyt na brazylijskie surowce, zwłaszcza Chin, spowodował, że wartość eksportu Brazylii w latach 2003–2010 rosła średniorocznie o 23%. Boom surowcowy przyczynił się do powstania nadwyżki handlowej i na rachunku obrotów bieżących oraz wzrostu rezerw walutowych.

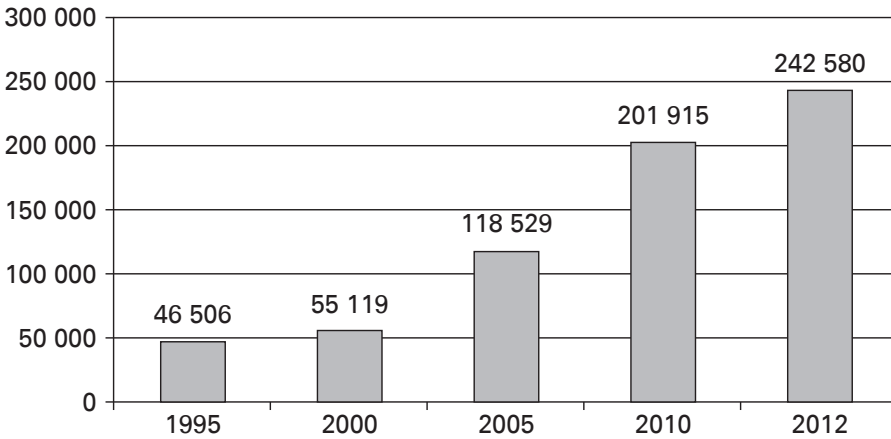
Tabela 2. Handel zagraniczny Brazylii w latach 1995–2012 (w mld USD)

Rok	Eksport	Import	Bilans handlowy
1995	46,506	54,137	-7,631
1996	47,746	56,981	-9,235
1997	52,994	64,242	-11,248
1998	51,14	60,652	-9,512
1999	48,013	51,767	-3,754
2000	55,119	58,643	-3,524
2001	58,287	58,382	-0,095
2002	60,439	49,723	10,716
2003	73,203	50,881	22,322
2004	96,678	66,433	30,245
2005	118,529	77,628	40,901
2006	137,807	95,838	41,969
2007	160,649	126,645	34,004
2008	197,942	182,377	15,565
2009	152,994	133,676	19,318
2010	201,915	191,537	10,378
2011	256,04	236,946	19,094
2012	242,58	233,388	9,192

Źródło: opracowano na podstawie danych UNCTAD.

Nadwyżka w handlu zagranicznym (bez usług) w latach 2003–2007 wynosiła średnio powyżej 30 mld USD. Nadwyżka na rachunku bieżącym w latach 2004–2007 przekraczała rocznie średnio 12 mld USD. Rezerwy walutowe Brazylii wzrosły z 32,5 mld USD w 2000 r. do 237,4 mld USD w 2009 r. i 369,7 mld USD w 2012 roku (UNCTAD, 2013) Po raz pierwszy od wielu dekad rezerwy walutowe były większe od długu zagranicznego.

Rysunek 3. Wartość eksportu brazylijskiego w latach 1995–2012 (w mln USD)

Źródło: opracowano na podstawie *UNCTAD Handbook of Statistics*.

Ogólna wartość wymiany handlowej Brazylii w latach 2000–2012 wzrosła prawie pięciokrotnie. Świadczy to o pogłębieniu integracji z gospodarką światową i wzroście pozycji w handlu światowym. Brazylia stała się również ważnym partnerem handlowym dla wielu krajów rozwijających się. W strukturze geograficznej handlu brazylijskiego nastąpiło przesunięcie w kierunku wzrostu wymiany z krajami rozwijającymi się i spadku wymiany z krajami rozwiniętymi. W roku 2012 na te pierwsze przypadało 58,7% ogólnej wymiany, podczas gdy w 2000 r. tylko 36%. Nastąpił znaczny spadek udziału Stanów Zjednoczonych w eksporcie (na początku dekady dominowały w handlu Brazylii) z 25% do 10%. Równocześnie wzrósł udział Chin, które od 2009 r. stały się głównym partnerem handlowym Brazylii.

Na pogłębienie integracji z gospodarką światową wpłynęła również polityka wobec zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Proces liberalizacji inwestycji bezpośrednich poszerzył dostęp inwestorów zagranicznych do różnych sektorów gospodarki. Stabilizacja makroekonomiczna i reformy systemu finansowego oraz poprawa efektywności działania wielu instytucji wzbudzały zaufanie inwestorów. Brazylia stała się atrakcyjnym miejscem dla zagranicznych inwestorów. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych w 2004 r. wynosił 18,1 mld USD, w 2007 r. już 34,6 mld USD, a w 2008 r. ponad 45 mld USD. W latach 2011–2012, podczas gdy świat znajdował się głębokim kryzysie, Brazylia należała do głównych odbiorców zagranicznych inwestycji na świecie (ponad 65 mld USD rocznie).

Tabela 3. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne Brazylii w latach 1995–2012 (mld USD)

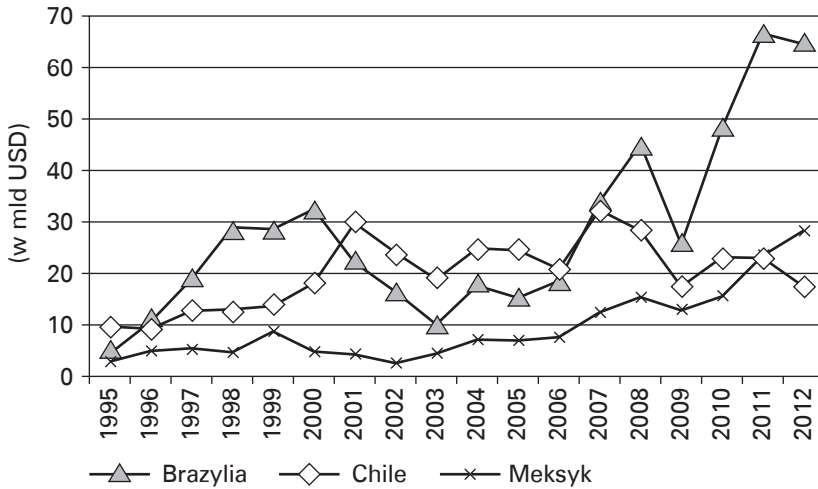
Rok	Wielkość napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Brazylii	Wielkość odpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych z Brazylii
1995	4,405	1,096
1996	10,792	-0,469
1997	18,993	1,116
1998	28,856	2,854
1999	28,578	1,690
2000	32,779	2,282
2001	22,457	-2,258
2002	16,59	2,482
2003	10,143	0,249
2004	18,146	9,807
2005	15,066	2,517
2006	18,822	28,202
2007	34,585	7,067
2008	45,058	20,457
2009	25,949	-10,084
2010	48,506	11,588
2011	66,660	-1,029
2012	65,272	-2,821

Źródło: opracowano na podstawie *World Investment Report*, UNCTAD, 2013.

Napływ FDI stanowił od 10–15% ogółu inwestycji kraju. Ogólna wartość inwestycji zagranicznych w Brazylii wzrosła w latach 2000–2012 ponad sześciokrotnie, z 122 mld USD do 747 mld USD (UNCTAD, 2013). Brazylia była największym odbiorcą inwestycji w Ameryce Łacińskiej w latach 2003–2009, do niej trafiało około 38,7% ogółu inwestycji do tego regionu. Wartość inwestycji zagranicznych napływających do Brazylii była w latach 2011–2012 trzykrotnie wyższa niż do Meksyku.

W ostatnich latach Brazylia nie tylko stała się największymi odbiorcą inwestycji zagranicznych w regionie, ale firmy brazylijskie coraz więcej inwestowały za

Rysunek 4. Napływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich do Brazylii na tle innych krajów Ameryki Łacińskiej w latach 1995–2012

Źródło: opracowano na podstawie danych UNCTAD.

granicą. Globalizacja otworzyła dla nich nowe możliwości ekspansji i odnoszenia korzyści z działania na globalnych rynkach. Ogółem wartość bezpośrednich inwestycji brazylijskich za granicą zwiększyła się z 49,7 mld USD w 2001 r. do 266,2 mld USD w 2012 roku. Najbardziej wzrosły inwestycje w krajach rozwijających się w Ameryce Łacińskiej i Afryce. Szeroka współpraca Brazylii z krajami rozwijającymi się (Południe–Południe) przynosi wzajemne korzyści oraz prowadzi do większej odporności na szoki zewnętrzne pochodzące z krajów wysoko rozwiniętych (Liberska, 2013).

Wzrost innowacyjności różnych gałęzi przemysłu (samoloty, samochody) przyczynił się do osiągnięcia sukcesu wielu firmom brazylijskim na globalnych rynkach. Globalizacja pozwala na ekspansję na rynki globalne wielkich brazylijskich firm, jak: Embraer, Petrobras, Vale. Działalność brazylijskich korporacji transnarodowych pozwala na włączenie w globalne sieci produkcji i dystrybucji wielu towarów i usług.

3. PROGRAMY SPOŁECZNE

Ważnym elementem brazylijskiego modelu rozwoju był szeroki program walki z biedą i dążenie do zmniejszania wielkich nierówności społecznych. Rząd Luli podjął zdecydowaną walkę z głodem i biedą, tworząc dla najuboższych szansę zdobycia wykształcenia, pracy i poprawy poziomu życia. W roku 2002 około 40% ludności Brazylii żyło w biedzie, z tego prawie 18% w skrajnej nędzy (35 mln).

Podczas pierwszej kadencji zrealizowano program społeczny rządu pod nazwą „Zero głodu”. W jednym ze swoich wystąpień Lula powiedział: „Głód w rzeczywistości prowadzi do śmierci milionów ofiar. Walka z biedą i głodem jest prawdziwie trwałą drogą do osiągnięcia pokoju światowego. Nie będzie pokoju bez rozwoju, nie będzie ani pokoju, ani rozwoju bez sprawiedliwości społecznej” (z przemówienia w ONZ w 2004 roku).

Najbardziej znaczącym programem realizowanym w ostatnich latach jest „Bolsa Familia” – Fundusz Rodzinny (Bolsa Familia, 2008). Jest to program skierowany do najbiedniejszych rodzin i obejmuje 14 mln rodzin, w których dochód na jedną osobę jest mniejszy niż 68 USD (około 45 mln osób). Otrzymują one od państwa rodzaj stypendium na kształcenie dzieci, jeżeli spełnią określone warunki. Stypendium wynosi na pierwsze dziecko około 40 USD miesięcznie i nieco mniej na każde następne. Podstawowym warunkiem otrzymywania stypendium jest regularne uczęszczanie do szkoły (85% obecności), szczepienie dzieci i dbanie o ich zdrowie. Dzięki programowi około 97% młodzieży w wieku 7–14 lat uczęszcza dzisiaj do szkoły. Program rządu idzie dalej i stara się umożliwić im dalsze kształcenie, i to nie tylko w szkołach publicznych, ale również w lepszych szkołach prywatnych. Szkoły i uczelnie prywatne, które zechcą ich przyjąć, otrzymują określone ulgi finansowe. Badania wskazują, że większość osób, które dzięki programowi dostały się do prywatnych szkół, wykorzystała daną im szansę i należą do najlepszych studentów. Celem programu jest zapewnienie dzieciom z biednych rodzin możliwości znalezienia lepszej pracy w przyszłości. Może to również przyczynić się do zmniejszenia sektora nieformalnego w gospodarce, w szarej strefie pracuje bowiem około 40% zatrudnionych. Jest to prawdopodobnie nie tylko największy pod względem skali, ale także skuteczności program w historii świata. Rząd zdaje sobie sprawę z tego, że potrzebne są dalsze reformy edukacyjne, aby podnieść jakość wykształcenia przez zapewnienie lepszych nauczycieli i warunków kształcenia (Dowbor, 2010).

W celu zmniejszenia nierówności społecznych następowało stałe podnoszenie płacy minimalnej; w ciągu ośmiu lat płaca minimalna wzrosła o 54%. Opublikowane w 2010 r. wyniki badań na temat warunków życia w okresie ostatnich lat pokazują, że programy te okazały się wielkim sukcesem. Dane Narodowego Centrum Badania Dochodów Gospodarstw Domowych, opublikowane przez urząd statystyczny, pokazują, że miały miejsce korzystne zmiany w strukturze dochodów (IBGE, 2013). Najbardziej znaczący jest szybszy wzrost dochodów najbiedniejszych w stosunku do wyżej zarabiających. Dane wskazują, że dochód w grupie najbiedniejszych 50% ludności w latach 2003–2010 wzrósł o 69%, podczas gdy w grupie 10% najbogatszych wzrósł o 10% (IBGE, 2012). Spowodowało to obniżenie się współczynnika Giniego do najniższego poziomu w ostatnich 50 latach. Wskaźnik koncentracji dochodów Giniego spadł z 0,555 w 2002 r. do 0,500 w 2011 roku. W okresie 2001–2010 wzrost dochodów najbiedniejszej grupy 10% społeczeństwa wynosił średniorocznie 8%, podczas gdy grupy 10% najbogatszych – 1,7%. Brazylia po raz pierwszy w ostatnich latach uczyniła ważny krok w kie-

runku zmniejszenia ogromnych nierówności społecznych, ale mimo tych osiągnięć nierówności społeczne są w Brazylii nadal bardzo wysokie. Około 17,5 tys. dzieci poniżej 15. roku żyje na ulicy.

W ostatniej dekadzie powstało około 14 mln nowych miejsc pracy. Stopa bezrobocia spadła z 9,1% w 2002 r. do 6,8% w 2011 r., 5,6% w 2012 r. i była rekordowo niska (*A better Brazil*, 2012).

Realizowane w ostatnich dekadach trzy główne programy społeczne (Brasil Sem Miséria, Bolsa Familia, Brasil carinhosa) przyczyniły się do znaczącej poprawy poziomu wykształcenia, zdrowia i kwalifikacji młodych ludzi. O połowę spadła śmiertelność niemowląt. Dzisiaj prawie 100% młodych ludzi ma ukończoną szkołę podstawową. Program Bolsa Familia obejmował około 50 mln ludzi, stworzył warunki do zdobycia lepszej pracy i płacy oraz poprawy poziomu życia wielu rodzin. Udział ludności żyjącej w biedzie (poniżej 2 USD dziennie) spadł z 20% w 2003 r. do 8% w 2011 r., natomiast udział ludności w skrajnej biedzie (poniżej 1,25 USD dziennie) spadł z 10% do 2% (World Bank, 2011). Bolsa Familia jest częścią programu „Brazylia bez biedy” (Brasil Sem Miséria), którego celem jest całkowite wyeliminowanie skrajnej biedy do końca 2014 roku.

Dzięki realizowanym programom społecznym Brazylia z kraju powszechnej biedy stała się krajem rosnącej klasy średniej. Rodziny, które osiągają dochody 3–10-krotnej wartości płacy minimalnej stanowią około połowę ludności kraju. Wzrost dochodów i konsumpcja nowej klasy średniej napędza wzrost gospodarczy.

Mimo wielkich sukcesów programów społecznych dzielnice biedy (favele) są miejscem zorganizowanej przestępczości związanej z handlem narkotykami (w walkach gangów w latach 2001–2011 zginęło ponad 200 tys. młodych ludzi w wieku 11–24 lat). Policja boi się wkraczać na ich terytorium, a różnego rodzaju akcje pacyfikacyjne, zwłaszcza przed międzynarodowymi imprezami, niewiele dały.

Obecnie realizowanych jest w Brazylii około 60 programów adresowanych do różnych grup społecznych, w tym; zwalczanie przestępczości, poprawa bezpieczeństwa i warunków życia w favelach. Nie są to tradycyjne programy pomocowe dla biednych, lecz wszechstronny program wspierania rodzin i dzieci, studentów z biednych rodzin, pozwalające na trwałe wychodzenie z biedy i uzyskanie lepszej pracy.

4. WZROST MIĘDZYNARODOWEJ POZYCJI BRAZYLI

Brazylia od wieków miała aspiracje, aby stać się potęgą światową. W polityce zagranicznej realizowano strategię budowania globalnego statusu kraju i zwiększenia jego roli w międzynarodowych organizacjach. Kilkuletnie starania o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ na razie nie przyniosły rezultatu. Natomiast przedstawiciele Brazylii zajmują wysokie stanowiska w wielu międzynarodowych instytucjach, jak WTO, IMF czy instytucje finansowe. Brazylia otrzymała również więcej głosów w IMF i WTO, w czasie kryzysu wspierała te instytucje – przeznaczając dodatkowe środki na pomoc dla krajów najbardziej dotkniętych kryzysem.

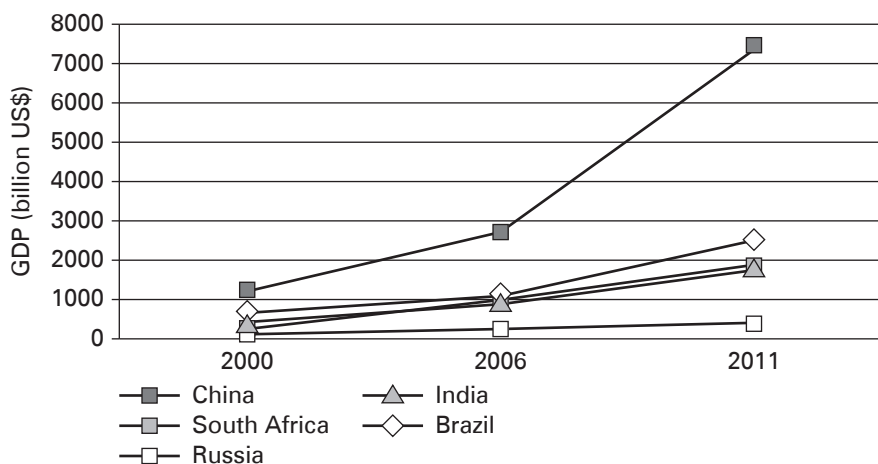
Wzrosła pozycja Brazylii w handlu światowym oraz w WTO, gdzie odgrywa ważną rolę w negocjacjach o liberalizacji handlu światowego. Inicjatywy Brazylii

w sprawie tanich leków generycznych, np. na AIDS, przyczyniły się do zmian w porozumieniu TRIPS, co pozwala wielu krajom rozwijającym się na produkcję tanich leków znacznie wcześniej, niż wymagały zasady patentowe. Ostatnia runda międzynarodowych negocjacji o liberalizacji handlu zwana Rundą z Doha (zawieszona w 2007 r.) zapowiadała stworzenie lepszych warunków dla rozwoju krajów słabiej rozwiniętych przez zapewnienie krajom biednym nieskrępowanego dostępu z produktami rolnymi do rynku krajów wysoko rozwiniętych. Brazylijski dyplomata R. Azevedo został w 2013 r. szefem WTO. Przedstawiciele Brazylii mają znaczący głos w rozwiązywaniu globalnych problemów jak np. zmiany klimatyczne.

4.1. BRAZYLIA W GRUPIE BRIC

Brazylia znalazła się w grupie czterech krajów, które bank inwestycyjny Goldman Sachs w swym raporcie w 2003 roku wskazał jako kraje o największych możliwościach rozwojowych w najbliższych dekadach. Zaliczył do nich, poza Brazylią, Rosję, Chiny i Indie, z czego powstał skrót BRIC; w 2010 roku dołączyła do nich Republika Południowej Afryki. W ocenie ekspertów kraje BRICS mają największą szansę osiągnięcia wysokiego tempa wzrostu gospodarczego i wzrostu pozycji w gospodarce światowej w najbliższych dekadach (O'Neill, 2012). Tempo wzrostu PKB w latach 2001–2011 było najwyższe w Chinach, następnie w Indiach, a na trzecim miejscu – w Brazylii (rys. 5).

Rysunek 5. Wzrost dochodu narodowego krajów BRICS w latach 2000–2011

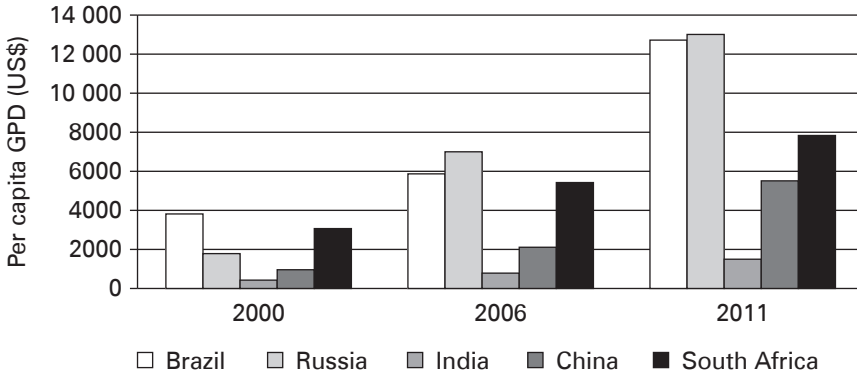

Źródło: BRICS Statistical Report 2013.

W krajach BRICS mieszka ponad 3 mld ludzi, tj. 40% ludności świata. W roku 2013 kraje te wytworzyły dochód narodowy ponad 15,8 bln USD (UE – 17,3 bln, USA – 16,8 bln), w tym Chiny ponad 9,181 bln USD, Brazylia 2,243 bln USD, Rosja 2,118 bln USD, Indie 1,870 bln USD.

Analizując potencjał gospodarczy tych krajów i ich perspektywy rozwojowe w najbliższych 50 latach, analitycy doszli do wniosku, że pod względem wielkości PKB za 40 lat kraje BRICS przewyższą grupę G-6 najbardziej rozwiniętych gospodarek świata. Nadal jednak pod względem PKB na jednego mieszkańca są to kraje znajdujące się w grupie państw o średnich i niskich dochodach.

Rysunek 6. Dochód narodowy na jednego mieszkańca w krajach BRICS w latach 2000–2011 (w USD)

Źródło: BRICS Statistical Report, 2013.

W raporcie A.T. Kearneya na temat perspektyw przyciągania zagranicznych inwestycji w najbliższych latach kraje BRICS znalazły się w pierwszej siódemce na świecie. Największym zaufaniem inwestorów cieszą się Chiny i zajmują pierwsze miejsce, Indie drugie, Rosja szóste, a Brazylia siódme miejsce.

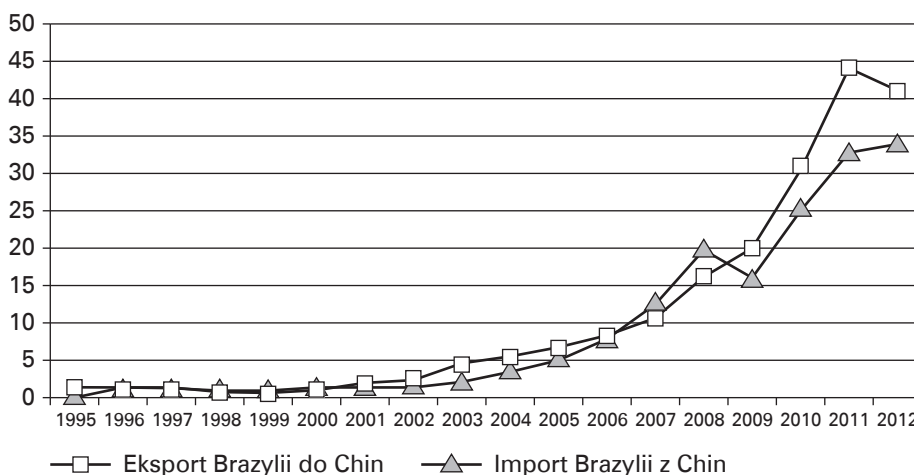
Kraje BRICS są znacznie lepiej przygotowane do funkcjonowania w gospodarce opartej na wiedzy niż inne kraje rozwijające się. Rośnie ich pozycja w rozwoju technologii informacyjnej. Współpraca w ramach grupy zwiększa możliwości rozwojowe wielu krajów rozwijających się. W ostatnich latach kraje grupy BRICS podjęły różne inicjatywy na rzecz zacieśnienia wzajemnej współpracy. Od 2009 r. odbywają się coroczne szczyty przywódców grupy, na których przedstawiane są programy zacieśnienia współpracy w wielu dziedzinach. W roku 2014 na szczycie BRICS w Brasilia postanowiono utworzyć Bank Rozwoju z kapitałem 100 mld USD, z siedzibą w Szanghaju, który będzie finansował projekty infrastrukturalne i współpracę z krajami rozwijającymi się. Bank ma stać się alternatywnym źródłem funduszy rozwojowych w stosunku do zdominowanym przez kraje zachodnie funduszy instytucji międzynarodowych.

4.2. ZNACZENIE WSPÓŁPRACY GOSPODARCZEJ Z CHINAMI DLA ROZWOJU BRAZYLII

W ostatnich latach duży wpływ na rozwój gospodarczy Brazylii ma szeroka współpraca z Chinami. Oba kraje podpisały w 2004 r. porozumienie w ramach tzw.

nowego partnerstwa w rozwoju. Chiny są zainteresowane współpracą z Brazylią jako krajem, który może zapewnić dwa podstawowe cele strategiczne, jakimi są bezpieczeństwo dostaw surowcowych i bezpieczeństwo żywności. Brazylia wydaje się idealnym partnerem, gdyż posiada bogate złoża wielu surowców – ropa naftowa, gaz, miedź, boksyty, ruda żelaza, manganu, soja, drewno, cynk, cyna – niezbędne dla ich rozwoju.

Rysunek 7. Wymiana handlowa Brazylii–Chiny w latach 1995–2012 (w mld USD)

Źródło: opracowano na podstawie danych UNCTAD.

W roku 2001 wymiana handlowa między Brazylią i Chinami wynosiła 3,2 mld USD, a w 2012 r. przekroczyła 83,3 mld USD. W ciągu zaledwie 10 lat wzrosła ponad 25-krotnie. Od 2009 r. Chiny stały się głównym partnerem handlowym Brazylii. W 2009 r. wielkość wymiany handlowej między Brazylią a Chinami była większa niż między Brazylią a USA. Równocześnie z roku na rok rosła inwestycja chińska, głównie w wydobywanie surowców, ale także w rozwój infrastruktury. Chiny udzieliły kredytów na różne projekty rozwojowe Brazylii; ich wartość w latach 2005–2013 przekroczyła 13 mld USD.

Pogłębia się współpraca między firmami obu krajów w przemyśle lotniczym, samochodowym, telekomunikacyjnym i satelitarnym. Zdecydowano o powstaniu w Pekinie filii brazylijskiej firmy produkującej samoloty Embraer oraz o stworzeniu montowni autobusów. W najbliższych latach chińskie linie lotnicze zakupią 60 samolotów osobowych Embraer.

W ostatnich latach, kiedy zarówno w Chinach, jak i w Brazylii nastąpiło osłabienie tempa wzrostu gospodarczego, oba kraje zdecydowały się na dalsze zacieśnienie wzajemnych stosunków gospodarczych. W 2012 r. podpisano porozumienie o „globalnym strategicznym partnerstwie”, którego celem jest wzmocnienie pozycji obu państw w globalnej gospodarce. Porozumienie zakłada wzrost

Tabela 4. Przepływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych między Brazylią i Chinami w latach 2001–2012 (w mln USD)

Rok	Bezpośrednie inwestycje zagraniczne Chin w Brazylii	Bezpośrednie inwestycje zagraniczne Brazylii w Chinach
2001	28	0
2002	10	0
2003	16	0
2004	4	0
2005	8	0
2006	7	13
2007	24	14
2008	38	15
2009	83	3
2010	480	0
2011	432	0
2012	325	0

Źródło: opracowano na podstawie China Brazil bilateral FDI Statistics 2014.

wymiany handlowej i inwestycji oraz współpracę na rynkach krajów trzecich. W lipcu 2014 r. prezydent Chin podczas wizyty w Brazylii przedstawił nowe propozycje zacieśnienia wzajemnej współpracy. Chiny przekażą 7,5 mld USD na finansowanie projektów wydobywczych największej brazylijskiej korporacji surowcowej VALE (największy światowy eksporter rudy żelaza). Potwierdziły też swoje zobowiązania w zakresie rozwoju infrastruktury, w tym plany budowy kolei od wybrzeży Atlantyku przez Brazylię do Peru przez Andy do wybrzeży Pacyfiku.

Komplementarność gospodarek i rosnący popyt chiński na surowce naturalne i żywność przyczyniły się do wzrostu wzajemnych powiązań. W eksporcie brazylijskim do Chin surowce stanowiły około 75%, natomiast w eksporcie Chin do Brazylii prawie 98% stanowiły wyroby przemysłowe. Taka sytuacja na dłuższą metę jest niekorzystna; w przyszłości Brazylia chciałaby zmniejszyć zależność od eksportu surowcowego i zwiększyć eksport wyrobów przemysłowych na rynek chiński.

W najbliższych dekadach zarówno Chiny, jak i Brazylia stoją przed koniecznością zmiany dotychczasowego modelu rozwoju. Transformacja chińskiej gospodarki w kierunku pokonsumpcyjnego modelu wzrostu może stwarzać nowe możliwości dla Brazylii (Schellekens, 2014). Szacuje się, że import chiński z Brazylii może rosnąć do 2030 r. średniorocznie nawet około 12% przy utrzymania przez Chiny około 7% stopy wzrostu gospodarczego.

Obecne stosunki Brazylii z Chinami charakteryzują pragmatyzm i długofalowe interesy gospodarcze. Zacieśnianie współpracy gospodarczej pozwala na lepsze sprostanie wyzwaniom rozwojowym, przed jakimi stoją oba kraje w najbliższych dekadach.

4.3. PERSPEKTYWY ROZWOJOWE BRAZYLII – MOŻLIWOŚCI UNIKNIĘCIA „PUŁAPKI ŚREDNIEGO DOCHODU”

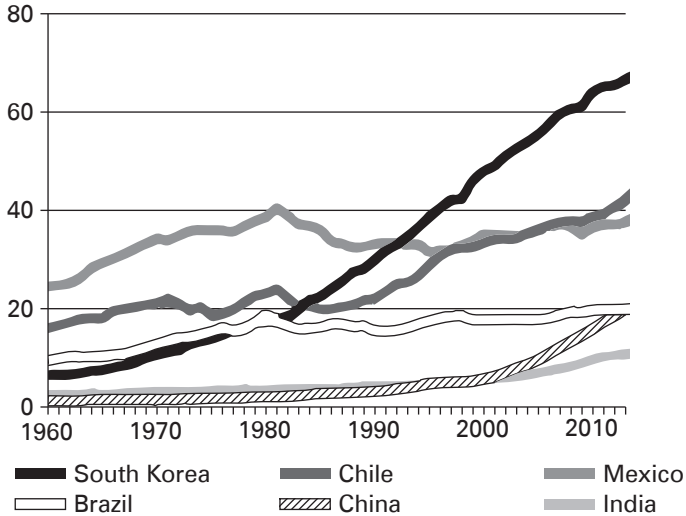
Dotychczasowy model rozwoju Brazylii stoi na rozdrożu. Osłabienie wzrostu po 2010 r. budzi obawy co do perspektyw trwałego wzrostu. Gospodarka brazylijska rozwijała się dynamicznie w latach 60. i 70., jednak w następnych dekadach następował kryzys i załamanie. Już w 1975 r. po tzw. brazylijskim cudzie gospodarczym Brazylia znajdowała się w grupie krajów o średnim dochodzie, niestety lata 80. były dekadą straconą w związku z kryzysem zadłużenia (Liberska, 1991).

Z badań Banku Światowego wynika, że w 1960 r. 101 krajów rozwijających się należało do grupy państw o średnim dochodzie, ale tylko 13 udało się do 2008 r. wejść do grupy o wyższym dochodzie. Wpłynęło na to wiele czynników, ale zdaniem Eichengreena spadek wzrostu był w 85% spowodowany spadkiem produktywności (TPG). W przypadku niektórych krajów spadek wzrostu gospodarczego był spowodowany tzw. chorobą holenderską (*Dutch disease*), gdyż intensywna eksploatacja surowców i ich eksport wpływały na podniesienie kursu waluty, co powodowało spadek konkurencyjności towarów przemysłowych na globalnych rynkach (Spence, 2011).

W ostatnich dziesięciu latach dzięki reformom i makroekonomicznej stabilizacji Brazylia powróciła na ścieżkę dynamicznego wzrostu. Sukcesom realizowanego modelu rozwoju towarzyszyły pozytywne zmiany w gospodarce i strukturze społecznej. Jednak czynniki, które napędzały wzrost gospodarczy w ostatniej dekadzie – jak: ekspansja siły roboczej, wzrost konsumpcji, dynamiczny wzrost eksportu głównie surowcowego (przy wysokich cenach), napływ inwestycji zagranicznych – zaczynają się wyczerpywać. Wartość eksportu surowców w latach 2005–2012 wzrosła z 11 mld do 64 mld USD, ale w tym samym czasie bilans handlowy dla wyrobów przemysłowych z nadwyżki około 20 mld USD przekształcił się w deficyt 45 mld USD. Równocześnie udział przemysłu przetwórczego w PKB spadł z 31,3% w 1980 r. do 14,6% w 2010 roku (McKinsey, 2014). Można zatem twierdzić, że następował proces dezindustrializacji, ale miały miejsce pewne pozytywne zmiany w strukturze przemysłu. Badania empiryczne analizujące procesy przekształceń w przemyśle brazylijskim w latach 1970–2010 wskazują na szereg ważnych zmian w jego strukturze (UNCTAD, 2012). Nastąpiła realokacja zasobów z tradycyjnych przemysłów pracochłonnych do przemysłów nowoczesnych o zaawansowanej technologii i przesunięcie zatrudnienia z przemysłu przetwórczego do sektora usług, gdzie pracuje obecnie ponad 67% zatrudnionych. Obecnie eksport zaawansowanych technologicznych wyrobów przemysłowych stanowi ponad 50% ogólnego eksportu przemysłowego. W latach 1990–2008 spadła jednak wydajność pracy w przemyśle. W okresie

1990–2012 wydajność pracy przyczyniła się tylko w 40% do wzrostu PKB Brazylii, podczas gdy w Chinach w 91%, w Indiach w 67% (*Brazil Economy*, 2014).

Rysunek 9. Wydajności pracy, PKB na jednego zatrudnionego w USD według ppp (w cenach 2013 r.)

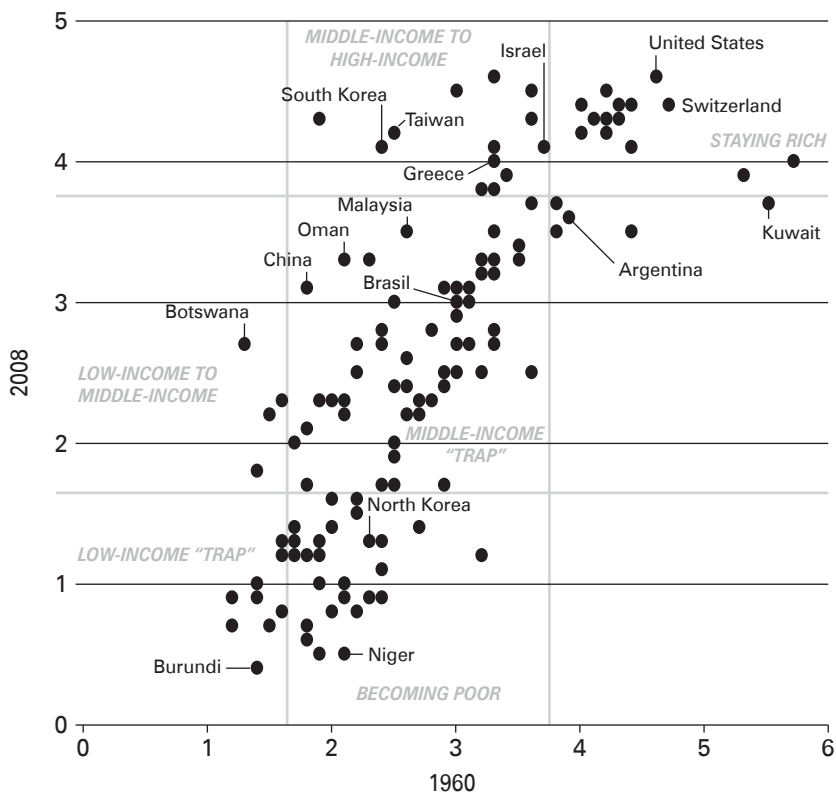
Źródło: *Brazil Economy* (2014), s. 39.

Wydajność pracy (dochód wytworzony na jednego zatrudnionego) w Brazylii w 2013 r. był trzykrotnie niższy niż w Korei Płd. i dwukrotnie niższy niż w Chile. Zdaniem wielu badaczy, niska produktywność stanowi poważne zagrożenie dla dalszego dynamicznego wzrostu gospodarczego. Z badań McKinsey (2014) wynika, że dla podniesienia poziomu życia konieczne jest zwiększenie produktywności (TFP) oraz zbudowanie szerszych powiązań z globalną gospodarką nie tylko w dziedzinie produktów rolnych i surowców, ale także zróżnicowanego eksportu wyrobów przemysłowych o zaawansowanej technologii.

Brazylia, według niektórych autorów, znalazła się tzw. pułapce średniego dochodu (*middle income trap*) i – podobnie jak wiele krajów o średnim dochodzie – staje przed poważnym wyzwaniem dokonania niezbędnych reform, aby przejść do grupy krajów o wysokim dochodzie (Eichengreen, Park, Shin, 2013). Większość krajów po przekroczeniu pewnego poziomu dochodu na jednego mieszkańca (11 tys. USD) nie było w stanie wejść na wyższy poziom. W Brazylii w 2012 r. dochód *per capita* wynosił ponad 11 tys. USD. Wśród krajów, które znalazły się obecnie w pułapce średniego dochodu, wymienione są poza Brazylią także Chiny, Maleszja i Polska.

W wielu badaniach starano się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego tak się dzieje, że niektóre kraje rozwijające mogły osiągnąć trwały wzrost gospodarczy i dogonić kraje wysoko rozwinięte, a inne nie. (Kharas, Kohli, 2011). Stwierdzono, że kraje uniknęły pułapki średniego dochodu dzięki odpowiedniej transformacji

Rysunek 10. Pułapka średniego dochodu – dochód na jednego mieszkańca w 1960 roku

Źródło: World Bank.

gospodarki i przesunięciu produkcji do wyższego łańcucha wartości dodanej, przez wykorzystanie zaawansowanej technologii, poprawę jakości kapitału ludzkiego oraz lepszą organizację. Dzięki dywersyfikacji produkcji i wzrostowi eksportu bardziej zaawansowanych technologicznych towarów na globalne rynki osiągnęły dalszy dynamiczny wzrost gospodarczy.

Brazylia, aby uniknąć pułapki średniego dochodu, musi się zmierzyć z wieloma zagrożeniami (Canuto, 2013). Są to między innymi:

- po pierwsze, zagrożenia makroekonomiczne, wymóg utrzymania makroekonomicznej stabilizacji, kontroli inflacji, deficytu budżetowego i wielkości zadłużenia;
- po drugie, zagrożenia wykluczenia, czyli braku wystarczającej liczby ludzi wykształconych i posiadających odpowiednie kwalifikacje pozwalające na przesunięciu pracowników do sektorów o wyższej wartości dodanej;
- po trzecie, zagrożenia infrastruktury, czyli brak dostatecznie rozwiniętej infrastruktury nie tylko fizycznej, ale także telekomunikacyjnej, informatycznej, co nie pozwoli na osiągnięcie korzyści z pogłębienia globalnych powiązań;

- po czwarte, zagrożenia instytucjonalne, czyli trudności w usuwaniu przeszkód biurokratycznych w działalności sektora prywatnego i ograniczenia przedsiębiorczości, brak skutecznej walki z korupcją;
- po piąte, zagrożenia innowacyjności, czyli niedostateczne bodźce do wzrostu innowacji i modernizacji przemysłu, brak poprawy konkurencyjności i dywersyfikacji towarów eksportowych na globalnych rynkach.

W najbliższej dekadzie konieczna jest nowa strategia, która będzie prowadziła między innymi do: zmniejszenia kosztów prowadzenia biznesu (regulacje, podatki), wzmocnienia systemu bodźców do poprawy konkurencyjności, wzrostu inwestycji w rozwój infrastruktury transportowej i informatycznej, poprawy systemu edukacji i opieki zdrowotnej, podniesienia jakości kapitału ludzkiego, wzrostu wykształcenia średniego i wyższego (*OECD Economic Surveys. Brazil 2003*).

Według autorów raportu (McKinsey, 2014) dalszy wzrost gospodarczy Brazylii w znacznym stopniu zależy od zbudowania pogłębionych powiązań z gospodarką światową. Będzie to prowadziło do poprawy konkurencyjności przemysłu i wzrostu eksportu towarów o wysokiej wartości dodanej. Gospodarka brazylijska jest nadal stosunkowo słabo powiązana z gospodarką światową. Udział handlu w PKB w 2012 r. wyniósł 27%, podczas gdy w Meksyku 67%, w Chinach 58%, w Indiach 54%. Autorzy raportu wskazują na siedem priorytetów, które pozwolą na przywrócenie wzrostu gospodarczego: po pierwsze przesunięcie dotychczasowych źródeł wzrostu napędzanego konsumpcją w kierunku wzrostu proinwestycyjnego, po drugie reorientacja polityki handlowej w kierunku ściślejszej integracji z globalnymi rynkami, po trzecie, poprawa zdolności konkurowania w przemyśle opartych na wiedzy, po czwarte zbudowanie infrastruktury na miarę XXI wieku umożliwiającej powiązania gospodarki ze światem, po piąte stworzenie otoczenia biznesowego sprzyjającego poprawie konkurencyjności i zmniejszeniu kosztów działalności, po szóste dążenie do poprawy efektywności sektora publicznego, po siódme nadanie szczególnej wagi edukacji i rozwojowi kapitału ludzkiego. Zdaniem autorów w najbliższych dwóch dekadach Bразylia powinna osiągnąć 4,2% tempa wzrostu gospodarczego, aby zapewnić poprawę poziomu życia i zrealizować aspiracje rosnącej klasy średniej

Dalsze reformy gospodarcze i dodatkowe korzyści ze wzrostu globalnych powiązań pozwolą na lepsze wykorzystanie potencjału gospodarczego Brazylii, będą napędzały wzrost gospodarczy, a tym samym pozwolą na uniknięcie pułapki średniego dochodu.

ZAKOŃCZENIE

W ostatniej dekadzie rosły nadzieje na szybki rozwój Brazylii na miarę jej potencjału gospodarczego, technologicznego i ludzkiego. Realizowany model rozwoju pokazał, że jest możliwe połączenie rzeczy trudnych dla wielu krajów rozwijających się, jak: stabilizacja polityczna i szerokie poparcie dla polityki rządu, utrzy-

manie stabilizacji makroekonomicznej, otwartej gospodarki i aktywnej polityki państwa w walce z biedą i wykluczeniem społecznym. Przy niewielkich kosztach (około 1% budżetu) udało się zrealizować programy społeczne, które skutecznie eliminowały skrajną biedę i doprowadziły do wzrostu poziomu życia milionów ludzi. Szybki wzrost dochodów grup najbiedniejszych prowadził do zmniejszenia nierówności społecznych.

Brazylia przeszła w ostatniej dekadzie głęboką transformację gospodarczą i społeczną. Transformacja gospodarcza pozwoliła na przejście od gospodarki, która nie radziła sobie z inflacją, do gospodarki o stabilnych fundamentach makroekonomicznych, od gospodarki o wysokim zadłużeniu zagranicznym do gospodarki o dużych rezerwach walutowych, od gospodarki przeżywającej kryzysy walutowe do gospodarki o stabilnej walucie, od gospodarki skierowanej na wewnątrz do gospodarki otwartej z rosnącymi powiązaniem z gospodarką światową. Transformacja społeczna pozwoliła na przejście od kraju biedy (około 40% ludności) do kraju klasy średniej, od kraju największych na świecie nierówności społecznych do kraju, w którym nierówności zmalały, od kraju o niskim poziomie edukacji do kraju, gdzie prawie 100% młodych ludzi uzyskało wykształcenie na poziomie podstawowym. Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia i zdrowia młodych ludzi rosły ich perspektywy znalezienia dobrze płatnej pracy.

Awans gospodarczy Brazylii i sukcesy walki z biedą nie oznaczają, że w najbliższych dekadach nie czeka ją wiele wyzwań i zagrożeń związanych z zapewnieniem dalszego wzrostu gospodarczego. Nie wszystko, co zapowiadano, udało się zrealizować, jak: zmniejszenie korupcji, walka z gangami narkotykowymi, reforma podatków, ochrona środowiska, biurokracja, niska wydajność, niedostateczna infrastruktura, niedoinwestowane szkolnictwo.

Oslabienie wzrostu gospodarczego w ostatnich latach stanowi (po raz kolejny w historii) poważne wyzwanie i wymaga przebudowy gospodarki tak, aby uniknąć „pułapki średniego dochodu”. Wydaje się, że Brazylia jest dzisiaj lepiej przygotowana do stawienia czoła nowym wyzwaniom niż w ostatnim półwieczu. Prognozy rozwoju na najbliższe dekady, przedstawiane przez różne ośrodki badawcze, są raczej optymistyczne (Spence, 2011). Niektórzy zakładają, że w 2030 r. Brazylia będzie czwartą gospodarką świata (po Chinach, USA i Indiach) i zrealizuje swoje wiekowe aspiracje stania się globalną potęgą.

BIBLIOGRAFIA

- A better Brazil* (2010), „The Economist”, September 30.
A Decade Inclusive (2001–2011): Desigualdad, Pobreza en Política de Renda (2012), Instituto de Pesquisa Economica Aplicada, Comunicados de Ipea no. 155, Brasília.
Agenor P.R., Canuto O. (2012), *Avoiding Middle Income Trap*, Policy Research Working Paper 6210, World Bank, Washington.

- Agnegar P.R., Canuto O., Jelenic M. (2012), *Avoiding Middle-Income Growth Traps*, World Bank, "Economic Promise", No. 98.
- Arnold J., Flach L. (2013), *Structural policies and productivity in Brazil*, "OECD Working Paper".
- Augusto de Oliveira F., Nakatani P. (2007), *The Brazilian economy under Lula*, "Monthly Review: An Independent Socialist Magazine", Vol. 58, Issue 9.
- Bacha E., Baumgarten de Bolle M. (2013), *O Futuro de Industria no Brasil: desindustrializacao em debate*, Rio de Janeiro.
- Baer W. (2008), *The Brazilian Economy: Growth and Development*, Lynne Rienner Publisher.
- Bolsa Familia (2008), *Bolsa Familia: Changing the Lives of Millions*, <http://go.worldbank.org/DOMFU4AYO0> (data dostępu: 13.08.2014).
- Brazil China (2014) Update, Conselho Empresarial Brasil China.
- Brazil Economy (2014), "The Economist", April 19.
- Brazylia jako mocarstwo wschodzące (2013), M.F. Gawrycki (red.), Biblioteka Iberyjska, Warszawa.
- Bresser Pereira L.C. (2010), *Globalization and Competition. Why some Emerging Markets Countries Succeed while Others Fall Behind*, Cambridge.
- BRICS Statistical Report (2013), www.brigs.ibge.gov.br
- Burity J.A. (2008), *Brazil's rise: Inequality, culture, and globalization*, "Journal of Futures", Vol. 40, Issue 8.
- Canuto O. (2013), *What's Holding Back Brazil?*, www.projectsyndicate.org (data dostępu: 10.08.2014).
- Dowbor L. (2007), *Brazylia: portret społeczno-gospodarczy*, <http://www.dowbor.org/07brazylia.doc> (data dostępu: 20.07.2014).
- Dowbor L. (2010), *Brazylia szuka nowych dróg. Agenda na lata 2010*, http://www.dowbor.org/10_agenda_brasil_polones.doc (data dostępu: 25.07.2014).
- Dowbor L. (2012), *O Brasil esta mudando para melhor*, www.cartamaior.com.br/Editoria/Economia/"O brasil esta mudando para melhor.
- Dreaming of glory* (2007), A Special Report on Brazil, "The Economist", April 14.
- Eichengreen B., Park D., Shin K. (2013), *Growth, slowdowns Redux: New evidence on the Middle-Income Trap*, "NBER Working Paper", Vol. 18673.
- Ellen P., Remes J. (2014), *Connecting Brazil to the World*, www.voxeu.org (data dostępu: 18.07.2014).
- Elstrodt H.-P., Laboissiere M., Pietracci B. (2007), *Five priorities for Brazil's economy*, "McKinsey Quarterly", Special Edition.
- Elstrodt H.-P., Manyika J., Remes J., Ellen P., Martins C. (2014), *Brasil's Path to Inclusive Growth*, McKinsey Global Institute.
- Franco G., Vieira J.A. (2010), *The Brazilian development model: Trade orientation, the 2008 crisis and its influence on the choice of styles*, brak danych bibliogr.
- Gallagher K.P., Porzecanski R. (2010), *The Dragon in the Room. China and the Future of Latin American Industrialization*, Stanford University Press.
- Getting it together at last* (2009), "The Economist", A Special Report on Business and Finance in Brazil, November 12.
- <http://seriesestatisticas.ibge.gov>.
- IBGE (2013), *Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística*, Series Estatísticas.

- IPEA (2012), *A Decada Inclusiva (2001–2011). Desigualdade, Pobreza e Políticas de Renda*, Instituto de Pesquisa Economica Aplicada, Brasilia.
- Kharas H., Kohli H. (2011), *What is the middle income trap, why countries fall into it, and how can it be avoided?* "Global Journal of Emerging Market Economies", Vol. 3, No. 3.
- Liberska B. (1989), *Brazylia przyszłości. Strategia budowy Brazylii jako przyszłej potęgi światowej w okresie rządów wojskowych 1964–1989*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Liberska B. (1991), *Strategie rozwiązywania kryzysu zadłużenia w Ameryce Łacińskiej*, UJ, Kraków.
- Liberska B. (2008), *Ameryka Łacińska – w poszukiwaniu nowej strategii rozwoju i modelu globalizacji*, w: *Doświadczenia demokracji w Ameryce Łacińskiej*, M. Kania, A. Kaganiec-Kamieńska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Liberska B. (2010a), *Brazylia zrobiła to po swojemu*, „Obserwator Finansowy” 2010, 13 października.
- Liberska B. (2010b), *Model rozwoju Brazylii w czasie rządów prezydenta Luiza Inácio Lula da Silvy*, „Kwartalnik Ameryka Łacińska CESLA”, nr 2(68).
- Liberska B. (2012), *Zmiany w gospodarce światowej*, PAN, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa.
- Liberska B. (2013), *Nowe centra wzrostu światowej gospodarki*, Studia Ekonomiczne nr 2.
- Magalhaes Prates D., Paulini L.M (2007), *The financial globalization of Brazil under Lula*, “Monthly Review: An Independent Socialist Magazine”, Vol. 58, Issue 9.
- Make or break* (2003), “The Economist”, A Special Report on Brazil, February 20.
- McKinsey (2014), *Connecting Brazil to the World: A Path to Inclusive Growth*, McKinsey Global Institute, May 2014.
- Musacchio A. (2008), *Brazil under Lula: Off the Yellow BRIC Road*, Harvard Business School, Case 707–031, Boston.
- Nasif A., Feijo C., Aranji E., (2013), *Structural Change and Economic Development: Is Brazil Catching Up Or Falling Behind?* UNCTAD Discussion Paper No. 211.
- Nasif A. (2011), *Overcoming the “impossible trinity” towards a mix of macroeconomic policy instruments for sustaining economic development in Brazil*, “Brazilian Journal of Political Economy”, Vol. 31, No. 5.
- O’Neill J. (2012), *Mapa wzrostu. Szanse gospodarcze dla państw grupy BRICS*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.
- OECD (2013), *Economic Surveys*, Brasil 2013.
- Peerenboom R., Ginsberg T. (2013), *Law and Development of Middle-Income Countries. Avoiding The Middle-Income Trap*, Cambridge.
- Pereira C. (2011), *China Brazil, South Partnership or North-South Competition*, „Policy Paper” No. 26, Brookings Institute.
- Schellekens P. (2014), *Why Transformation in China presents an opportunity for Brazil*, “World Bank Blogs”, (data dostępu: 14.07.2014).
- Spence M. (2011), *The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed World*, New York.

“The Economist” (2009), July 18, s. 89.

UNCTAD Handbook of Statistics.

UNCTAD World Investment Report.

World Bank (2000), *Escaping the Middle Income Trap*, East Asia Pacific Update, Vol. 2, Washington.

STRESZCZENIE

Brazylia przechodziła w ostatnich dekadach głęboki proces transformacji gospodarczej i społecznej. Realizowany model rozwoju zapewnił stabilizację makroekonomiczną, dynamiczny wzrost eksportu i napływ inwestycji zagranicznych oraz stosunkowo wysoki wzrost gospodarczy. Programy społeczne przyczyniły się do znacznego zmniejszenia biedy i poprawy poziomu życia grup najbiedniejszych. Sukcesom gospodarczym Brazylii towarzyszył wzrost jej pozycji w świecie; odgrywa ona dzisiaj ważną rolę w wielu międzynarodowych organizacjach, działa aktywnie w grupie BRICS i w grupie G20. Zacieśnienie stosunków gospodarczych z Chinami przynosi obu krajom korzyści, równocześnie wspiera rozwój krajów rozwijających się.

W artykule przedstawiono założenia i efekty realizowanego po 2001 r. brazylijskiego modelu rozwoju. Starano się też odpowiedzieć na pytania: dlaczego po latach sukcesów gospodarczych w ostatnich latach nastąpiło znaczne osłabienie wzrostu, czy jest to tylko chwilowe, czy kraj może wpaść w „pułapkę średniego dochodu”? Na końcu pracy wskazano kierunki reform strukturalnych, które pozwolą przywrócić dynamiczny wzrost gospodarczy.

Słowa kluczowe; Brazylia, model rozwoju, globalizacja, BRICS, Chiny, pułapka średniego rozwoju.

BRAZILIAN MODEL OF DEVELOPMENT AT THE CROSSROADS

ABSTRACT

In recent decades, Brazil experienced a profound economic and social transformation. Its model of development assured macroeconomic stabilization, dynamic growth of exports, inflow of foreign investments and relatively high economic growth. Social programs contributed to significant reduction in poverty and rise of living standards of the poorest group. Brazil's economic success was accompanied by an improvement of the country's position in the world; today, Brazil plays an important role in many international organizations and is an active member of the BRICS and G20 groups. Closer economic relations with China bring benefits to both countries and at the same time support growth in developing countries.

The paper presents the assumptions and results of the Brazilian post-2001 model of development. It aims also to answer the questions of why has Brazil's growth rate declined after years of economic success, and is the slowdown only temporary or could the country fall into the "middle income trap"? Recommendation on the direction of structural reforms that would restore dynamic growth concludes the paper.

Keywords: Brazil, development model, globalization, BRICS, China, middle income trap.

JEL Classification: E61, F21, F63, O11, P52